

האם מוצדק לפגוע במי שפגעו בנו (או במי שקשורים אליהם)?

לקראת סיום ההתגלות של האל למשה במעמד הסנה הבוער, ההתגלות המרגשת שבה אלוהים מודיע למשה על גאולתם הקרובה ועל תפקידו, הוא מוסר את ההוראה הבאה:¹

וְשָׁאַלָה אֵשׁה מְשַׁכְּנָתָהּ וּמִגֵּרַת בֵּיתָהּ
כָּל־כֶּסֶף וְכָל־זָהָב וְשִׁמְלֹת
וְשִׁמְתָם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם
וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרַיִם (שמות כ, כב).

בני העבדים המעונים והסובלים נקראים להיפרד מהפרק המצרי בחייהם בניצול שכניהם. לא נקמה בקלגסי פרעה שהתאכזרו לבני ישראל והטביעו את תינוקותיהם, לא מאוצר המלך או משליטיה העושקים, אלא בשכנים, אלה שחיו לצדם של ישראל ביומיום.

מה היו יחסי ישראל עם שכניהם, האם התעמרו המצרים בשכניהם העבדים, ניצלו את מעמדם הנעלה יותר? האם היו אלה יחסי שכנות רגילים, של טינות וידידות, של אנשים הדופקים בדלת ומבקשים כוס סוכר או ביצה? אולי המצרים ריחמו על ישראל, השתתפו בצערם? ואולי, מי יודע, אף שמחו בגאולתם הקרובה?

את התשובה לשאלות אלה לא נדע, כמובן. נראה שהתורה עצמה מתקשה בעניין הזה, שכן היא חוזרת על עניין ניצול מצרים שלוש פעמים: הציווי מופיע בפרשתנו וגם לפני מכת בכורות (יא, יב), ובפרק הבא מתואר הביצוע של ניצול מצרים. למעשה העניין נזכר פעם נוספת, בהבטחה לאברהם בברית בין הבתרים, "וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בְרַכְשׁ גְּדוֹלָה" (בראשית טו, יד). זהו מקרה נדיר למדיי שבו מופיע עניין (צדדי, כביכול) שוב ושוב.

המבוכה של קוראים ופרשנים יהודים לנוכח ההוראה לנצל את המצרים הולידה שפע של פרשנויות לאורך הדורות. הנה כמה מהן:

1. ההוראה נועדה לקיים מה שהובטח בברית בין הבתרים (ראו לעיל).
2. ישראל רק לקחו את שכר עבודתם במשך ארבע-מאות שנה (בבלי סנהדרין צא, ע"א).
3. ישראל לקחו מהמצרים חפצים כי הם השאירו להם את בתיהם (רבי יצחק עראמה, עקדת יצחק).
4. ישראל היו רשאים לקחת מהמצרים, שהתעשרותם נבעה מהרפורמה הכלכלית-פוליטית שהנהיג יוסף.
5. 'וְשָׁאַלָה אֵשׁה מְשַׁכְּנָתָהּ' – המצרים נתנו בשמחה ובידיעה שזו מתנה (רשב"ם).
6. הדבר נועד "לרומם את רוח העם שניתן בשפל מצב העבדות שנים רבות [...] על כן ראוי להרגיל נפשו בבקשות גדולות, כדי שיבוא מזה גם כן לשאוף לגדולות במעלות הנפשיות והמידות העליונות" (הרא"ה קוק).²
7. בָּנוּ יַעֲקֹב רוּאָה בַּמַּעֲשֵׂה זֶה מַעֲשֵׂה חִינוּכִי שֶׁבֵּא לַחֲנֹךְ אֶת יִשְׂרָאֵל דּוּקָא לְהַכִּיר בְּטוֹב לְבָם שֶׁל הַמִּצְרַיִם: "בלבו של בן ישראל היה השם 'מצרי' קשור בזכרונות מרים ביותר [...] אבל התורה אומרת: הן שלחו אתכם סוף סוף כרעים במתנות כלי כסף וכלי זהב ונהגו בכם כשם שנצטוויתם אתם לנהוג בעבד עברי אשר "לא תִשְׁלַחְנוּ רִיקָם" (דברים טו, יג) ולכן: "לא־תִתְעַב מִצְרֵי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְּאֶרֶץ" (שם כג, ח).³

כל אחד מהפירושים האלה פותח מרחב של תפישת עולם המלמדת על המפרשים אולי אף יותר מאשר על הטקסט המפורש... ישפטו הקוראים איזה מן הפירושים נראה להם.

אני מודה שאף אחד מהפירושים אינו מניח את דעתי. בעיני ההוראה לביצוע גניבה "ספונטנית"-שיטתית חמורה במיוחד כי היא מבוססת על הפרת אמון כלפי האדם הפשוט. אני מתעודדת מכך שגם התורה רואה את הדבר בחומרה (וכאמור, חוזרת על עניין ארבע פעמים). גורלו של הזהב הזה היה שהוא הותך כדי לבנות את עגל הזהב ובהמשך נשרף עד דק.

תורתנו הקדושה אינה מכסה עניינים מביכים ומטרידים ואינה מבקשת להצדיק את מה שקשה להצדיקו. היא שוטחת אותם בפני הקוראים למען ישפטו הם. תורתנו מותירה את השאלה המטרידה כשהיא בעינה: האם היותנו פגועים מתירה לנו לפגוע? דומה, שעלינו לענות על שאלה זו בשלילה החלטית!

¹ הפועל נצ"ל בא בכמה משמעויות: להציל (וכך ההוראה היא להציל את הכלים היקרים ממצרים), לנצל במשמעות המקובלת כיום (וכך ההוראה היא להונות את המצרים) ולרוקן (וכך ההוראה היא לרוקן את מצרים מאוצרותיה).

² הרא"ה קוק, עין איה, ברכות א, קיד.

³ התרגום מגרמנית בספרה של נחמה ליבוביץ, עיונים בספר שמות, עמ' 134.

